

POSTANOWIENIE

Dnia 17 marca 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Ewa Stefańska (przewodniczący)

SSN Jacek Grela

SSN Tomasz Szanciło (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku S. D.
przy uczestnictwie A. D.
o przyjęcie do szpitala psychiatrycznego bez zgody,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 17 marca 2022 r.,
skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania
od postanowienia Sądu Okręgowego w R.
z dnia 11 marca 2020 r., sygn. akt V Ca (...),

1. **uchyla zaskarżone postanowienie i poprzedzające je postanowienie Sądu Rejonowego w Ł. z dnia 17 maja 2019 r., znosi postępowanie w sprawie od momentu doręczenia uczestniczce postępowania odpisu postanowienia z dnia 28 września 2018 r. i przekazuje sprawę Sądowi Rejonowemu w Ł. do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania apelacyjnego i kasacyjnego;**
2. **przyznaje adw. I. P. od Skarbu Państwa – Sądowi Okręgowego w R. kwotę 240 zł (dwieście czterdzieści**

złoty), w tym należny podatek VAT, tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej uczestniczce postępowania z urzędu w postępowaniu kasacyjnym.

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 17 maja 2019 r. Sąd Rejonowy w Ł. stwierdził potrzebę przyjęcia do szpitala psychiatrycznego uczestniczki postępowania A. D., córki S. i S., ur. 24 lipca 1987 r. w Ł. - bez jej zgody.

W motywach rozstrzygnięcia Sąd pierwszej instancji wskazał, że zachodzą przesłanki do umieszczenia uczestniczki postępowania w szpitalu psychiatrycznym bez jej zgody, wynikające z art. 29 ust. 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (aktualnie: t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 685; dalej: u.o.z.p.). Stwierdził, że zebrany w sprawie materiał dowodowy, w tym zwłaszcza pisemna i ustna opinia uzupełniająca biegłych lekarza psychiatry i psychologa, pozwala na jednoznaczne przyjęcie, że A. D. jest osobą chorą psychicznie, cierpi na zespół paranoidalny, a jej dotychczasowe zachowanie wskazuje, iż nieprzyjęcie do szpitala spowoduje znaczne pogorszenie stanu jej zdrowia psychicznego.

Postanowieniem z dnia 11 marca 2020 r. Sąd Okręgowy w R. oddalił apelację uczestniczki postępowania od powyższego postanowienia Sądu Rejonowego.

W motywach rozstrzygnięcia Sąd drugiej instancji wskazał, że w świetle postępowania dowodowego przeprowadzonego w pierwszej instancji i uzupełnionego w drugiej instancji prawidłowa była ocena dokonana przez Sąd pierwszej instancji.

W skardze kasacyjnej od powyższego postanowienia uczestniczka postępowania zarzuciła naruszenie:

1/ prawa materialnego:

- art. 48 § 2 u.o.z.p. przez niezastosowanie i nieustanowienie skarżącej adwokata lub radcy prawnego z urzędu, gdy takie ustanowienie było obligatoryjne,

co w efekcie doprowadziło do pozbawienia skarżącej możliwości obrony jej praw przed Sądem drugiej instancji, skutkujące nieważnością postępowania na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c.,

- art. 29 ust. 1 pkt 1 u.o.z.p. przez jego niewłaściwe zastosowanie i uznanie, że zaistniała przesłanka wskazana w tym przepisie, uzasadniająca przyjęcie do szpitala psychiatrycznego skarżącą bez jej zgody, podczas gdy na podstawie opinii biegłych sądowych nie można z całą pewnością stwierdzić, iż niepodjęcie leczenia spowoduje znaczne pogorszenie jej stanu zdrowia;

2/ przepisów postępowania mających istotny wpływ na wynik sprawy, tj. art. 386 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i art. 48 § 2 u.o.z.p. przez nieuwzględnienie przez Sąd drugiej instancji nieważności postępowania przed Sądem pierwszej instancji na skutek nieustanowienia skarżącej pełnomocnika z urzędu, co doprowadziło do pozbawienia jej możliwości obrony jej praw zarówno w toku postępowania przed Sądem pierwszej instancji, jak i w toku postępowania przed Sądem drugiej instancji, skutkujące nieważnością postępowania na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c.

Powołując się na powyższe zarzuty, skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego postanowienia Sądu drugiej instancji w całości, zniesienie postępowania oraz uchylenie postanowienia Sądu pierwszej instancji w całości, zniesienie postępowania i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi i zasądzenie kosztów udzielonej z urzędu pomocy prawnej w wysokości 150% stawki określonej w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 18).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności podlegał rozpoznaniu - jako najdalej idący - zarzut nieważności postępowania, której to nieważności skarżąca upatrywała w nieustanowieniu dla niej w postępowaniu przed Sądem drugiej instancji pełnomocnika z urzędu, mimo że takie ustanowienie było obligatoryjne w świetle art. 48 ust. 2 u.o.z.p.

Zgodnie z tym przepisem sąd ustanawia adwokata lub radcę prawnego z urzędu, jeżeli postępowanie dotyczy bezpośrednio osoby przyjmowanej do szpitala psychiatrycznego albo do domu pomocy społecznej, albo przebywającej w danym podmiocie, bez jej zgody. To brzmienie art. 48 ust. 2 u.o.z.p. zostało wprowadzone ustawą z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r., poz. 2439; dalej: ustawa nowelizująca). Do dnia 31 grudnia 2017 r. w art. 48 u.o.z.p. przewidziano możliwość ustanowienia przez sąd dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie była zdolna do złożenia wniosku, a sąd uznał udział adwokata w sprawie za potrzebny. Na tle przepisu w tym brzmieniu przyjmowano, że możliwość ustanowienia pełnomocnika z urzędu przeradzał się w obowiązek sądu, jeżeli uczestnik postępowania toczącego się na podstawie przepisów ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, ze względu na stan zdrowia, nie był zdolny do obrony swoich praw (zob. postanowienie SN z dnia 14 kwietnia 2021 r., I CZ 36/20, niepubl. i powołane tam orzeczenia). Natomiast w art. 48 ust. 2 u.o.z.p., obowiązującym od dnia 1 stycznia 2018 r., ustawodawca przesądził, że osoby, których wniosek dotyczy, powinny obligatoryjnie korzystać ze wsparcia profesjonalnego pełnomocnika bez względu na istnienie zindywidualizowanych potrzeb w tym zakresie. Celem wprowadzenia takiego unormowania było zagwarantowanie osobie, której postępowanie dotyczy, świadczenia z urzędu nieodpłatnej pomocy prawnej z uwagi na przedmiot prowadzonego postępowania i jego możliwe konsekwencje w postaci głębokiej ingerencji w prawa takiej osoby. Ustawa nowelizująca zmierzała do dostosowania przepisów ustawy o ochronie zdrowia psychicznego do zmienionych uwarunkowań prawnych będących konsekwencją orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Konstytucyjnego, czemu służy między innymi zagwarantowanie osobie objętej postępowaniem dodatkowej i pełnej ochrony prawnej (zob. postanowienie SN z dnia 28 lutego 2019 r., V CSK 481/18, OSNC 2019, nr 12, poz. 123).

Zwrócić przy tym należy uwagę, że ustawa nowelizująca nie zawiera przepisów międzyczasowych regulujących zasady stosowania art. 48 ust. 2 u.o.z.p.

w stosunku do postępowań cywilnych będących w toku. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 28 lutego 2019 r., V CSK 481/18, stwierdził, że ten przepis w brzmieniu nadanym przez ustawę nowelizującą ma zastosowanie także w sprawach wszczętych przed wejściem w życie tej ustawy. Wniosek wszczynający postępowanie w sprawie przyjęcia skarżącej do szpitala psychiatrycznego bez zgody został złożony w dniu 27 września 2018 r. (k. 1-24), a więc po wejściu w życie ustawy nowelizującej, co oznacza, że niezależnie od aspektów temporalnych należało zastosować art. 48 ust. 2 u.o.z.p. w brzmieniu nadanym tą ustawą.

W aktualnym stanie prawnym z art. 48 ust. 2 u.o.z.p. wynika obowiązek sądu rozpoznającego sprawę ustanowienia dla uczestnika postępowania pełnomocnika z urzędu. W związku z tym nie można pominąć, że Sąd Okręgowy tego nie uczynił. Niezapewnienie skarżącej pełnomocnika z urzędu, mimo istniejącego w tym zakresie obowiązku ustawowego, skutkuje nieważnością postępowania z uwagi na pozbawienie skarżącej możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.), nie zachodzi zatem potrzeba badania, czy uchybienie to miało wpływ na wynik sprawy (zob. postanowienie SN z dnia 28 lutego 2019 r., V CSK 481/18). Oznacza to, że argumentacja skarżącej dotycząca nieważności postępowania, o której mowa w art. 379 pkt 5 k.p.c., była oczywiście uzasadniona.

Należy przy tym zauważyć, że w postępowaniu kasacyjnym zarzut nieważności może dotyczyć bezpośrednio tylko postępowania przed sądem drugiej instancji. W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalił się pogląd, że badanie w ramach kontroli kasacyjnej nieważności postępowania przed sądem pierwszej instancji jest możliwe jedynie pośrednio, gdy skarżący w ramach podstawy drugiej (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.) zarzuci sądowi drugiej instancji naruszenie art. 386 § 2 k.p.c. poprzez nieuwzględnienie nieważności postępowania przed sądem pierwszej instancji. Wynika to z faktu, że skarga kasacyjna jest środkiem zaskarżenia od orzeczeń sądu drugiej instancji, a naruszenia prawa popełnione przez sąd pierwszej instancji są przedmiotem kontroli apelacyjnej, również w zakresie, w jakim prowadzą do nieważności postępowania (zob. np. wyrok SN z dnia 11 stycznia 2006 r., III CK 328/05, MoP 2006, nr 3, s. 115; postanowienie SN z dnia 23 maja 2014 r., II PK 30/14, niepubl.).

Taki właśnie zarzut został postawiony w skardze kasacyjnej w postaci naruszenia art. 386 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i art. 48 § 2 u.o.z.p. przez niewzięcie przez Sąd Okręgowy z urzędu pod uwagę nieustanowienia dla skarżącej pełnomocnika z urzędu w postępowaniu przed Sądem Rejonowym. Zarzut ten jest analogiczny z kasacyjnym zarzutem nieważności postępowania przed Sądem drugiej instancji, który według skarżącej polegał na tym, że w postępowaniu przed Sądem drugiej instancji skarżąca nie miała ustanowionego pełnomocnika z urzędu, mimo że takie ustanowienie było obligatoryjne w świetle art. 48 ust. 2 u.o.z.p. Skoro dla skarżącej nie został ustanowiony pełnomocnik z urzędu również w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji, to postępowanie przed tym Sądem było dotknięte nieważnością. Oznacza to, że w świetle art. 386 § 2 k.p.c. Sąd Okręgowy był obowiązany uchylić zaskarżone postanowienie Sądu Rejonowego, znieść postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazać sprawę Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania, czego nie uczynił [zob. np. wyrok SN z dnia 19 lutego 2021 r., III CSKP 38/21, niepubl.; na temat wystąpienia przyczyn nieważności zniesieniowej zarówno w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, jak i w postępowaniu przed sądem drugiej instancji zob. np. T. Zembrzuski, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 339-354; A. Sikorski, w: E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 398¹⁵, Nb 4 i 5; T. Wiśniewski, w: T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Artykuły 367-505*³⁹, Warszawa 2021, art. 398¹⁵, Nt 5].

W konsekwencji wyrok podlegał uchyleniu, zaś postępowanie zniesieniu aż do momentu pierwszej czynności procesowej z udziałem uczestniczki postępowania, a sprawa przekazaniu Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Wobec istnienia podstaw do uwzględnienia skargi kasacyjnej z powodu nieważności postępowania i związanej z tym koniecznością zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością, bezprzedmiotowe stało się rozważanie zawartego w skardze kasacyjnej zarzutu niewłaściwego zastosowania art. 29 ust. 1 pkt 1 u.o.z.p.

Mając powyższe na względzie, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzeczono jak sentencji wyroku, pozostawiając rozstrzygnięcie o kosztach postępowania

kasacyjnego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie (art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.).

O kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej skarżącemu z urzędu w postępowaniu kasacyjnym orzeczono - przy uwzględnieniu § 14 ust. 1 pkt 3 w zw. z § 16 ust. 4 pkt 2 i § 4 ust. 3 ww. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r., a także wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2020 r. (SK 66/19, Dz.U. z 2020 r., poz. 769) - na podstawie § 8 ust. 1 pkt 3 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 ww. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. Analiza statusu adwokatów i radców prawnych oraz ich roli w postępowaniu, w którym występują jako podmioty powołane i zobowiązane do zastępstwa prawnego, prowadzi do uznania, że różnicowanie ich wynagrodzenia, tj. obniżenie pełnomocnikom z urzędu wynagrodzenia, które otrzymaliby, gdyby występowali w sprawie jako pełnomocnicy z wyboru, nie ma konstytucyjnego uzasadnienia.